

دربارهٔ بیتی از گرشاسب‌نامهٔ اسدی طوسی (رابطهٔ نیکی و گنج)^۱

وحید سبزیان پور^۱ | نرگس رشیدی^۲

۱. نویسندهٔ مسئول، استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه: sabzianpour@razi.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه: nargesrashidi235@gmail.com

اسدی طوسی یکی از شاعران بزرگ عرصهٔ ادبیات تعلیمی است. یکی از آثار وی که اندرزهای حکمی و اخلاقی زیادی در آن یافت می‌شود، حماسهٔ گرشاسب‌نامه است که میزان حضور اشعار حکمی و اندرزی آن، برجسته‌تر از سایر جنبه‌ها چون حماسه، اسطوره و رزم پهلوانانی مانند گرشاسب و نریمان یا عجایب بر و بحر است و سرشار از آموزه‌های دینی، اخلاقی، اجتماعی، علم تدبیر منزل و سیاست ملئ و.. است. (براتی و محمودی، ۱۳۹۰: ۲۵)

یکی از اندرزهای اخلاقی که اسدی در این اثر حماسی به وفور بیان کرده است، ستایش نیکی است، در این اشعار اسدی مردم را به نیکی فرا می‌خواند، ترویج روحیهٔ نیکوکاری در شعر با بیانی ساده و گویا و هنرمندانه از ویژگی‌های این نوع شعر اسدی است. برای نمونه می‌توان به بیتی اشاره کرد که در آن با به کار بردن صنعت تشبیه، تصویری خاص و ویژه خلق کرده است:

تن از گنج دنیا می‌فکن به رنج ز نیکی و نام نکوساز گنج
که بردن توان گنج زر، گرچه بس ز کس گنج نیکی نبردست کس

(اسدی طوسی، ۱۳۵۴: ۳۰۷)

اسدی در این بیت با فراخواندن مخاطب به نیکوکاری، با ایجاد رابطه بین «نیکی و گنج» نیکی را به گنجی ذخیره شده، تشبیه کرده که امکان ربودن آن از صاحبش وجود ندارد، حال این پرسش مطرح است اسدی این اندیشه را از چه منبعی گرفته است؟ با تأمل در حکمت‌های منسوب به ایرانیان باستان در منابع عربی می‌توان یقین کرد که سخن ایرانیان باستان، قدیمی‌ترین و اولین منبعی است که با چنین تشبیهی توصیه به نیکی کرده است: «قال اردشیر: نَحْنُ مُدْخِرُونَ كُنُوزَ الْبِرِّ كَيْلًا يَسْتَطِيعُ أَحَدٌ أَنْ يَسْلُبَنَاهَا.» (خوارزمی، ۱۴۱۸، ج ۱: ۴۹۸) (ترجمه: اردشیر: ما گنجینه‌های نیکی را ذخیره می‌کنیم تا هیچکس نتواند آن را از ما غارت کند).

۱. استناد: سبزیان پور، وحید؛ رشیدی، نرگس (۱۴۰۰). دربارهٔ بیتی از گرشاسب‌نامهٔ اسدی طوسی (رابطهٔ نیکی و گنج). کلوژ نامه ادبیات

حکمت زیر نیز از سخنان منسوب به بزرگمهر حکیم بین «گنج و نیکی» رابطه برقرار کرده است: «قِيلَ لِبُزْجَمِهْرَ: «أَيُّ الْخَزَائِنِ أَعْمَرُ وَأَبْقَى؟» قَالَ: «خَزَائِنُ الْبِرِّ»» (ابن مسکویه، ۱۴۱۶: ۳۶) (ترجمه: به بزرگمهر گفته شد: کدام گنجینه‌ها، پایدارتر است؟ گفت: گنجینه‌های نیکی).

این تشبیه در سخنان انوشروان نیز دیده می‌شود: «سُئِلَ أَنْوَشْرَوَانُ: «مَا أَعْظَمَ الْكُنُوزَ قَدْرًا» فَقَالَ: «مَعْرُوفُ أَوْدَعْتُهُ الْأَخْزَارَ»» (مسعودی، ۱۴۰۴، ج ۱: ۲۹۶) (ترجمه: از انوشروان سؤال شد: ارزشمندترین و مفیدترین گنج چیست؟ گفت: کار نیکی که برای آزادگان می‌کنی).

اساس این گونه تعالیم اندرزی-اخلاقی اسدی محوریت و جهت فرهنگ ایرانی داشته و در آداب و رسوم فرهنگ ایرانیان باستان ریشه دارد، ابیات دیگری که با موضوع «نیکی» نشانه‌هایی از اندیشه ایرانیان باستان در آن دیده می‌شود، ابیات زیر است:

به گیتی به جز دست نیکی مبر که آید یکی روز نیکی به بر
بسی جاها گفته‌اند این سخن که کن نیکویی و به جیحون فکن

(اسدی، ۱۳۵۴: ۹۳)

این ابیات را نیز می‌توان متأثر از این سخن بزرگمهر دانست: «قَالَ بُزْجَمِهْرُ: أَحْسِنِ يُحْسِنِ إِلَيْكَ.» (ابن عبد ربه، ۱۴۰۴، ج ۳: ۱۴) (ترجمه: نیکی کن تا به تو نیکی شود).

ایرانیان باستان به این نکته اخلاقی و روانی توجه داشته‌اند که برخی کارهای نیک در کوتاه‌مدت جواب مناسب نمی‌دهد، اما یک حکیم کار آزموده می‌داند که نیکی اصالت دارد و در نهایت باری است که به منزل می‌رسد اگرچه از نظر برخی ساده‌اندیشان نتیجه فوری و آنی نمی‌دهد، به همین سبب بزرگمهر حکیم با ریزینی و واقع‌بینی می‌گوید از کار نیک پشیمان نشوید: «قَالَ بُزْجَمِهْرُ: لَا تَنْدِمَ عَلَيَّ عُرْفِ صَنْعَتِهِ.» (ابن مسکویه، ۱۴۱۶: ۴۸) (ترجمه: بزرگمهر: بر نیکی‌ای که انجام داده‌ای، پشیمان مباش).

این مضمون در سخن زیر بیان می‌شود: «قال آذرباد: لَا تَنْدِمُوا عَلَيَّ مَا قَدَّمْتُمْ مِنَ الْخَيْرِ وَالْبِرِّ.» (ابن مسکویه، ۱۴۱۶: ۲۷) (ترجمه: آذرباد گفت: بر خیر و نیکی که در گذشته انجام داده‌اید، پشیمان نشوید). اسدی طوسی نیز همین مضمون را در بیت زیر آورده است:

پشیمان نگردد کس از کار نیک نکوتر ز نیکی چه چیز است و یک

(همان: ۹۵)

منابع

ابن عبدربه، أبو عمر، شهاب‌الدین أحمد (۱۴۰۴). العمد الفرید. الطبعة الأولى. بیروت: دار الکتب العلمیة.

ابن مسکویه، ابوعلی احمد بن محمد (۱۴۱۶). *الحکمة الخالدة*. تحقیق عبد الرحمن بدوی. القاهرة: مكتبة النهضة المصرية.

اسدی طوسی (۱۳۵۴). *گرشاسب‌نامه*. به اهتمام جیب یغمایی. تهران: کتابخانهٔ طهوری.

براتی، محمود و محمودی، علی محمد (۱۳۹۰). نگاه تعلیمی اسدی طوسی در کتاب حماسی گرشاسب‌نامه و برخی از اندیشه‌های مذهبی و اندرزهای وی. *پژوهشنامهٔ ادبیات تعلیمی*، ۳ (۱۲)، ۲۵-۵۶.

خوارزمی، ابوبکر محمد بن العباس (۱۴۲۸). *مفید العلوم و مبید الهموم*. بیروت: المكتبة العنصرية.

المسعودي، أبوالحسن علی بن الحسين بن علي (۱۴۰۴). *مروج الذهب*. الطبعة الثانية. قم: دار الهجرة.